

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 56

NUMMER 2

MAART - APRIL 2009

3 Christenen in Irak – Herman Teule

*Christelijk dorp, herbouwd met de steun van de Koerdische regering.
[Foto: M. De Vrij]*

7 Orthodox oecumenicus Sauca – Huub Vogelaar

10 Opleiding Oecumene in Oekraïne – Geert van Dartel

12 Maria van Egypte Meditatie – Paul Brenninkmeijer

14 Nieuwe hoofdredacteur – Redactie Pokrof

15 Mensenrechten en Orthodoxie – Josephien van Kessel

18 Sint Silouan – Dolf Bruinsma

20 Russisch-orthodoxe spiritualiteit – Geert van Dartel

22 Korte berichten

23 Liturgieagenda

Ontwikkelingen in een samenleving werken altijd door in het leven van kerken. De dramatische gebeurtenissen in Irak zijn van grote invloed op de kerken aldaar. Herman Teule beschrijft de moeilijke situatie van christenen in Irak. Hij ziet ook mogelijkheden die worden benut, en hoopvolle initiatieven die worden genomen. Huub Vogelaar had een interview met de Roemeense theoloog Ioan Sauca. Deze orthodoxe priester en intellectueel laat zien wat oecumene in zijn eigen leven en in de vorming van zijn studenten betekent. Werken aan goede verhoudingen met andere christelijke kerken, het kennen van elkaars cultuur en een relevante presentie in de samenleving maken deel uit van de oecumene. De reden dat de katholieke universiteit van Lviv een tweejarige master oecumene verzorgt heeft hier alles mee te maken. Geert van Dartel vertelt over het werk van dit zogeheten 'Instituut voor oecumenische studies' in Oekraïne. Vanwege de Grote en Heilige Vastentijd beschrijft Paul Brenninkmeijer het leven van de heilige Maria van Egypte.

Een andere ascetische heilige is Silouan de Athoniet. Dolf Bruinsma bespreekt het boek dat archimandriet Sophrony over deze heilige heeft geschreven. Josephien van Kessel vertelt in haar bijdrage 'Mensenrechten en Orthodoxie' over de veelomvattende relatie tussen beiden. Evenals in de oecumene spelen ook hier niet alleen geloofsopvattingen, maar evenzeer culturele visies een belangrijke rol. Geert van Dartel doet verslag van een druk bezochte studiedag van de PKN over de hedendaagse Orthodoxie in Rusland. De nieuwe hoofdredacteur van Pokrof wordt ook in dit nummer aan u voorgesteld.

Namens de redactie wens ik u veel leesplezier en inspiratie toe!

Dolf Langerhuizen, hoofdredacteur

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel.
073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

De Christenen in Irak

Meer dan alleen vluchtelingen

Zijaanzicht van de recent gebouwde Assyrisch-apostolische kathedraal van Aynkawa-Erbil, Noord-Irak.
(Foto: M. De Vrij)

Om naar de werkelijkheid van de Iraakse christenen te kijken zijn er verschillende manieren mogelijk. De focus op de enorme en dramatische vluchtelingenproblematiek heeft ongewild tot gevolg, dat een aantal ontwikkelingen in Irak zelf onderbelicht blijven. Zonder afbreuk te willen doen aan het belang van het schrijvende vluchtelingenprobleem, gaat deze bijdrage van Herman Teule in op de mogelijkheden en moeilijkheden met betrekking tot het handhaven van een christelijke presentie in Irak.

Een van de belangrijkste karakteristieken van de christelijke bevolking in Irak (nu nog 200.000 à 250.000 personen, maar nauwkeurige schattingen ontbreken) is het sterke bewustzijn (mede) de oorspronkelijke bevolking van het land te vormen. Numeriek zijn de christenen een kleine minderheid, maar als *autochtone* minderheid willen ze de rechten die hun toekomen. Ze claimen deze vanuit het bewustzijn dat ze op belangrijke wijze hebben bijgedragen aan de wording van de Iraakse staat zoals deze er nu uitziet,

en aan de lokale Arabische cultuur in het algemeen. Vanuit deze optiek hebben christelijke partijen deelgenomen aan de discussie over een nieuwe grondwet en de plaats van de christelijke minderheid daarin.

‘Chaldo-Assyriërs’

De Assyrische Demokratische Beweging (ADB) is een politieke partij die een grote rol heeft gespeeld in Iraaks Koerdistan, toen deze regio met steun van de VS een zekere vorm van autonomie kreeg na 1991. Op initiatief van de ADB besloten de in verschillende denominaties uiteenvallende christenen in het Irak van na Saddam aan het politieke debat deel te nemen onder één gemeenschappelijke naam, de ‘Kaldo-Ashuri’ of Chaldo-Assyriërs. Deze naam zou een overstijging moeten betekenen van de traditionele confessionele opdeling in verschillende kerkgenootschappen: de Chaldeeuwse Kerk, de Assyrische Kerk, enzovoorts. De kerkgemeenschappen leken akkoord, en inderdaad vinden we de nieuwgekozen naam ook terug in artikel 53d van de voorlopige grondwet, die goedgekeurd werd op 30 juni 2004. Dit artikel spreekt over de “administratieve, culturele en politieke

rechten van de Chaldo-Assyriërs”. Helaas trok een aantal partijen en kerken zich terug van het besluit van een gemeenschappelijke naam; bij de verkiezingen van 30 januari 2005 presenteerden de christenen zich op verdeelde wijze. De nieuwe assemblee had tot taak de definitieve grondwet voor te bereiden en inderdaad is in de tekst van de huidige constitutie (art. 125) niet langer sprake van Chaldo-Assyriërs, maar van de “administratieve, politieke, culturele en educatieve rechten” van de Chaldeeërs, Assyriërs, Turkmene – alsof het gaat om verschillende christelijke etnische groeperingen.

Verdeeldheid

Uit deze discussie wordt zichtbaar hoe verdeeld de christelijke gemeenschap van Irak is, hetgeen haar extra kwetsbaar maakt. Enerzijds is er een verdeeldheid tussen politieke en kerkelijke opstellingen, waarbij men de vraag kan stellen of de weigering van bepaalde kerkleiders om te opteren voor een gemeenschappelijke politiek-etnische naam niet is ingegeven door angst om aan invloed te verliezen. Traditioneel hebben de kerkelijke leiders grote invloed op heel het sociale en politieke leven van hun gelovigen en overstijgt hun rol die van een louter religieus leider. Anderzijds moet geconstateerd worden dat, ondanks veel positieve oecumenische initiatieven, er ook intern-kerkelijk géén eenheid is: er heerst een zekere spanning tussen zelfstandige Oriëntaalse Kerken en met Rome geunieerde gemeenschappen, welke laatste ook onderling hun eigen rivaliteiten hebben.

Tenslotte is er ook niet één enkel christelijk politiek geluid: er zijn verschillende christelijke partijen en ook christenen die ijveren binnen een Koerdische of nationale (federale) partij.

Hervestiging

Sinds de periode dat de discussies over een gemeenschappelijke naam plaatsvonden, maken de christenen een enorm moeilijke periode door. Deze is nog niet afgesloten: in oktober 2004 waren er systematische aanslagen op christelijke kerken in Bagdad en Mossul. In 2008 werd Mossul zwaar getroffen door de moord op verschillende priesters en de ontvoering van de Chaldeeuwse aartsbisschop Faraj Raho, wiens lichaam dood werd teruggevonden. Een van de gevolgen is dat er een grote vluchtingenstroom op gang is gekomen, naar het buitenland (Jordanië, Syrië, Turkije; Europa, VS, etc.), maar ook intern, naar het Noorden van Irak, specifiek Koerdistan, waar de christelijke

bevolking in minder dan drie jaar verdubbeld is, van 50.000 naar 100.000. Dit is mede het resultaat van een intensieve hervestigingcampagne, georganiseerd door de Koerdische autoriteiten, vooral de Koerdische Democratische Partij (KDP), met actieve medewerking van christelijke politici van verschillende confessionele achtergrond. Een van de motoren achter deze campagne is Sarkis Aghajan, minister van financiën in de Koerdische regionale regering tot oktober 2008. Wat dit hervestigingprogramma betreft: de realisaties door hem in gang gezet en gefinancierd zijn indrukwekkend: de bouw of herbouw van meer dan 120 christelijke dorpen, het creëren van veiligheid, enzovoorts. Daarnaast mag men ook niet blind blijven voor de vraagtekens die dit project oproept. Is het meer dan een tijdelijke opvang? Welke zijn de economische vooruitzichten? Welke zijn de eventuele Koerdische politieke bijbedoelingen? Wat is de duurzaamheid van deze initiatieven?, een pertinente vraag, gezien het feit dat de initiator ervan van het politieke terrein verdwenen lijkt te zijn. Wat betekent het te leven als christen (vaak Sureth- of Arabischtaalg) in een Koerdische omgeving? Op deze laatste vraag hoort men zowel positieve als negatieve antwoorden. Sommigen kijken naar het verleden, dat inderdaad gekarakteriseerd is door grote animositeit tussen beide bevolkingsgroepen, met evenwel ook uitzonderingen. In deze optiek leggen eeuwen van strijd de verhoudingen ook voor de toekomst vast.

Anderen wijzen op de ontwikkelingen van de laatste jaren: een Koerdische Autonome Regio waar de christenen een aantal zaken hebben kunnen realiseren op cultureel, politiek en educatief terrein. Zij zien de huidige ontwikkelingen als een kans, vooral nu de situatie in centraal Irak steeds grimmiger wordt (de boven vermelde recente aanslagen in Mossul, *et cetera*).

Op basis van artikel 125 van de Grondwet claimen verschillende christelijke partijen de mogelijkheid voor het vestigen van een eigen ‘autonome’ regio, een soort *homeland*, gelegen in de vlakte van Nineveh. In het Sureth, de Aramese taal van de christenen, wordt deze regio aangeduid als *Atrâ*. Dit roept uiteraard direct een aantal fundamentele vragen op. Allereerst die van de situering van deze *Atrâ*. Er is in ieder geval de consensus dat dit gebied drie districten binnen de ‘provincie’ van Mossul, moet omvatten, d.w.z. een regio die traditioneel christelijk is en waar men in een aantal dorpen nog het Sureth kan horen als de normale gesproken taal. Deze

Interieur van de kerk van het Assyrische Mor Odisho-complex te Dere, ooit verwoest door het regime van Saddam, nu gerestaureerd. (Foto: M. de Vrij)

regio behoort tot het Arabisch gedeelte van Irak, althans officieel. Deze relatief beperkte geografische afbakening wordt door sommigen als kunstmatig ervaren. Zij wijzen erop dat in aangrenzende gebieden, gelegen binnen de Koerdische Autonome Regio, ook een aantal christelijke dorpen is waar men Sureth spreekt en dat deze dorpen ook tot de *Atrâ* zouden moeten behoren. Afgezien van het probleem dat het niet zo duidelijk is welke groep dorpen binnen Koerdistan bij de *Atrâ* zou moeten behoren (er circuleren verschillende opties), stelt dit uiteraard de vraag naar de relatie van de *Atrâ* met de centrale overheid of de Koerdische Autonome Regio, misschien zelfs de vraag naar een *Atrâ* onder gedeeltelijk Koerdische paraplu. Het is duidelijk dat de partijen die het streven van hervestiging in Koerdistan steunen, gewonnen zijn voor deze laatste optie. De numeriek sterkste christelijke partij, de eerder genoemde ADB, kiest voor een *Atrâ* onder centraal gezag.

Tegenstanders *Atrâ*

Dan is er tenslotte het geluid van degenen die tegen de vestiging van een dergelijke christelijke regio zijn. Men hoort het vooral in kringen van de Chaldeeuwse hiërarchie (die over dit punt overigens verdeeld is). Deze wijst op het gevaar van gettovorming, en vreest dat een belangrijke verworvenheid van de Chaldeeuwse Kerk op deze manier verloren zal gaan, namelijk een rol te spelen op nationaal Iraaks niveau. Sinds de oprichting van de staat Irak (1932) hebben verschillende Chaldeeuwse patriarchen en bisschoppen bewust een politiek gevoerd van participatie aan het nationale politieke en maat-

schappelijke leven. Daarom zijn ze ook in belangrijke mate gearbiseerd en is Baghdad hun natuurlijke biotoop geworden, en niet de noordelijke regio. Men kent de relatief goede positie van de Chaldeeuwse Kerk onder het regime van Saddam, maar ook daarvoor was dat het geval. Met andere woorden, veel minder dan de Assyrische Kerk hecht deze belang aan een eigen etnisch-linguïstisch gekleurd *homeland*. Het is vooral Louis Sako, de aartsbisschop van

Kerkuk, die deze houding verdedigt.

Een houding die hem door politici niet altijd in dank wordt afgenomen, ook niet door sommigen van zijn eigen Chaldeeuwse collega-bisschoppen.

Autonomie

Een volgende probleem is uiteraard de vraag wat men moet verstaan onder autonome regio. Wat betekent hier autonomie? Ook hier zijn er natuurlijk verschillende standpunten: een 'soft version' en een meer omvattende. De eerste wordt verdedigd door de ADB, die inderdaad een aantal administratieve en culturele rechten in eigen handen wil geven van de christenen. ADB-politici wijzen er op dat dit gemakkelijk in het kader van de huidige grondwet gerealiseerd kan worden. Voorstanders van een omvattender optie signaleren dat christenen deze rechten al bezitten in plaatsen waar er een christelijke burgemeester e.d. is in de Vlakte van Nineveh, en dat dit daarom niets nieuws zou zijn. Ze vragen daarom een veel verdergaande vorm van autonomie, waar christenen wetgevende bevoegdheid zouden hebben, een eigen uitvoerend bestuur evenals eigen politie- en veiligheidsdiensten. De genoemde Sarkis Aghajan heeft deze optie verdedigd in een recente brochure.

Als voorstander van samenwerking met de Koerden stelt hij dat deze vorm van autonomie ook in een Koerdisch kader mogelijk moet zijn. Tegenstanders wijzen er op dat om een dergelijke autonomie te regelen 1. de nationale grondwet aangepast zou moeten worden, en er 2. in de Koerdische grondwet - nog voorwerp van bespreking - ook mogelijkheden geschapen moe-

ten worden voor een dergelijke christelijke vorm van zelfbestuur.

Hiermee samenhangende vragen zijn: Welke is de verhouding tussen christenen die buiten het gebied van de *Atrâ* wonen en deze regio? Welke is de houding van de christelijke autoriteiten, bevoegd voor de eventuele *Atrâ*, ten aanzien van de niet-christelijke minderheden in hun gebied (moslims, Turkmenen, Yazidi's, Shabakken)?

De bovenstaande problematiek kan men niet juist inschatten, als men niet ook rekening houdt met de rol van de diaspora, die zich intensief met deze problematiek inlaat. Alle opties en standpunten vinden wel voor- of tegenstanders bij Iraakse christenen in Europa of de VS.

De discussie over een autonome *Atrâ* kan men evenmin los zien van de recente verkiezingen (31 januari 2009) in de 'provincie' Nineveh (Mossul en omstreken, het gebied waar ook de *Atrâ* zou moeten liggen). De zetel die is toegewezen aan de christelijke minderheid van de regio, is behaald door de pro-Koerdische 'Ishtar-coali-

tie'. ADM-vertegenwoordigers wijzen op intimidatie van de kant van pro-Koerdisch denkende christelijke instanties.

Hoe moeizaam een en ander ook moge verlopen, het bovenstaande toont aan dat in Irak zelf gewerkt wordt aan een voortzetting van een christelijke presentie. Vertrekken is niet de enige optie. Voor een pluriform Irak is een christelijke presentie vitaal. De initiatieven, genomen door christenen, verdienen beter bekend te worden in het westen, dat zich vaak alleen concentreert op de vluchtelingenproblematiek.

Herman Teule

Prof. dr. H. Teule is hoogleraar-directeur van het Instituut voor Oosters Christendom, Radboud Universiteit Nijmegen, en hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Hij heeft recentelijk een studie gepubliceerd over de christenen van Irak, *Les Assyro-chaldéens. Chrétiens d'Irak, de Turquie et d'Irak*, Turnhout, 2008.

ZONDAG VOOR DE OOSTERSE KERKEN 10 MEI 2009 'KOM EN HELP' Steun educatieve projecten van CARITAS IRAK

Het consultatiebureau van Caritas Irak is voor christenen en moslims. (Foto: Caritas Irak)

Ieder jaar selecteert de Katholieke Vereniging voor Oecumene voor de Zondag voor de Oosterse Kerken een project of enkele projecten die gesteund zullen worden vanuit de opbrengsten van de collectes op deze zondag. Dit jaar betreft het de educatieve projecten van Caritas Irak:

- **training van vrijwilligers**
- **programma vrede en verzoening**
- **zorg voor gehandicapten**
- **scholing van kinderen van ontheemde families**
- **consultatiebureau**

Lees meer over het werk van Caritas Irak op www.oecumene.nl

Bijdragen voor dit project kunt u overmaken op **giro 1087628** t.n.v. Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch o.v.v. het project.

‘Interculturele dialoog moet voorafgaan aan de theologische’

Interview met orthodox oecumenicus Ioan Sauca

De Roemeens-orthodoxe priester en oecumenisch theologe, vader dr Ioan Sauca. (Foto: G. van Dartel)

mijn geboortedorp Valea Mare regelmatig naar kerkdiensten van baptisten en adventisten. Later in de industriestad Bocşa las ik de bijbel samen met katholieken, lutheranen en pentecostals. Al vrij vroeg was ik me bewust van het reële bestaan van andere christelijke tradities. Als theologiestudent in de stad Sibiu met haar karakteristieke multinationale en multiconfessionele bevolking werd mijn blikveld nog breder. In Transsylvanië is wederkerig leren tussen christenen uit diverse confessies een niet ongewoon verschijnsel. Mijn oecumenische basis gaat terug op waarnemingen en concrete praktijkervaringen in Banat en Transsylvanië. Ik kreeg een beurs om verder te studeren in Bossey. Dit verblijf beïnvloedde mijn leven aanzienlijk en vernieuwde mijn theologische reflectie.”

Bossey is een oecumenisch omgeving met studenten en jonge kerkleiders uit de hele wereld. Hoe beleeft u deze context als orthodox en wat doet het met uw geloof?

“Eerst nog iets over ons Oecumenisch Instituut. Inderdaad is Bossey voor studenten inderdaad een heel bijzondere ervaring. Het is een unieke locatie, een laboratorium en een avant-garde van de oecumenische beweging. De meeste studenten komen tegenwoordig uit het Zuiden en uit Oost-Europa, zijn tussen de 25 en 45 jaar oud en worden hier geconfronteerd met talloze vragen en serieuze uitdagingen. Bossey is een plaats waar bestaande kerkelijke karikaturen van ‘de ander’ verdwijnen door concrete ontmoeting en gezamenlijk optrekken. Educatie is bij ons een constant proces van geven en ontvangen langs beide kanten. Je kunt in je leven nooit zeggen dat je genoeg geleerd hebt. Ieder mens is in een proces van constante vernieuwing, niet alleen als individu, maar ook wat je theologische denkbeelden aangaat.

Ja, ik heb mijn orthodoxe identiteit bewaard en ik ben die hier zelfs beter gaan begrijpen. Ik

De Roemeense theoloog Ioan Sauca tref ik op het drukke station van Utrecht te midden van honderden vrouwen die naarstig hun weg zoeken naar de Margrietbeurs.

Voor een vraaggesprek op een rustige locatie rijden we naar de universiteit waar hij 's middags voor Centrum IIMO een lezing geeft, ‘Een orthodoxe kijk op interculturele dialoog’. Prof. Sauca is orthodox priester en directeur van het Oecumenisch Instituut van de Wereldraad van Kerken op Château de Bossey vlakbij Genève. Zijn specialisaties zijn dogmatiek en missiologie. Ik vraag hem eerst naar zijn eigen oecumenische wortels.

“Ik werd geboren in de regio Banat in het westen van Roemenië, waar oecumene een dagelijkse realiteit is. Al eeuwenlang leven hier meerdere nationaliteiten en christelijke gemeenschappen tezamen. Als kind ging ik in

*Dat Noord-Roemenië niet alleen in Transsylvanië maar ook elders zich al eeuwen lang een cross-cultureel gebied betoont, is zelfs soms aan de bouwstijl af te lezen. Het klooster Neamț in Roemeens Moldavië heeft kerkrampen in de westerse gotische stijl, een stijl die ook elders in de regio in orthodoxe gebouwen voorkomt.
(Foto: L. van Leijns)*

leerde om mijn orthodoxe identiteit te bepalen samen met de anderen en niet tegenover hen.

Het is een open identiteit. Scheidsmuren vallen hier geleidelijk weg, omdat er geen angst meer is om anderen te ontmoeten. Ik leerde bijvoorbeeld ook dat het bij protestanten niet om 'het geloof alleen' gaat, zoals ik op de collegebanken hoorde, maar dat zij diep geëngageerd zijn in veel sociale en maatschappelijke projecten. Ook besepte ik beter het belang van de orthodoxe 'wij'-theologie, het besef dat we alleen veilig kunnen zijn in gemeenschap met anderen.

Aanvankelijk worstelde ik als student in Bossey niet alleen met het verwerven van een brede en open begrip voor mezelf, maar ook van anderen. Vanuit die ervaring kan ik als orthodox aan studenten die door dezelfde vragen en uitdagingen gaan, ondersteuning geven. Het experiment van 'shock therapie' is hier een deel van het proces van oecumenische formatie en de studenten hebben nood aan constante steun en begeleiding. Na zes maanden op ons instituut bereiken ze een hoog niveau in het verstaan van anderen en ontwikkelen ze een diepe eerbied voor mensen uit andere kerkelijke families. Een van onze Russische orthodoxe studenten verklaarde toen ik hem vroeg wat hij hier geleerd had het volgende: 'Eerlijk gezegd heb ik hier niets nieuws geleerd, maar er gebeurde iets belangrijks met me. Toen ik hier kwam, had ik me omgeven met dikke defensieve muren om mijn geloof en identiteit te bewaren. In Bossey zijn die muren van vrees weggevallen. Ik ben nog steeds mezelf, maar ik ben niet langer bang om in dialoog te gaan met mensen uit andere kerken.'

Wat bracht de oecumenische setting van Bossey u in theologisch opzicht?

"Na zoveel jaren intense betrokkenheid bij de oecumenische beweging ben ik er in Bossey van overtuigd geraakt, dat de oecumene van het leven moeilijker is dan de oecumene uit boeken. De meeste frustraties en spanningen tussen de verschillende christelijke tradities komen mijns inziens niet voort uit theologische discussies. In Bossey heb ik geleerd dat theologische argwaan en verdeeldheid tussen kerken voornamelijk verband houden met culturele conflicten of misverstanden. Mijn belangrijkste stelling is op dit moment: Een diepere theologische consensus in de oecumene bereiken we alleen, als we eerst serieus aan interculturele dialoog doen. Theologie is de interpretatie van het evangelie uitgedrukt in culturele patronen, zoals bijvoorbeeld taal en analyse. Een dogma wordt geformuleerd met behulp van een reeks middelen die door cultuur zijn bepaald. Een theologisch geschil gaat niet noodzakelijk over de inhoud van een onderwerp, maar vaak over de zo verschillende culturele vertolking van die inhoud. De Vroege Kerk laat daar vele voorbeelden van zien. Maar het geldt ook voor actuele theologische en morele thema's. Naar mijn mening moet er eerst een grondige interculturele dialoog plaatsvinden voordat we gaan discussiëren over theologische zaken."

Kunt u daarvan een paar voorbeelden geven?

"In de vijfde eeuw kende de Jonge Kerk twee grote schisma's, gerelateerd aan de opvattingen van Nestorius en van Eutyches. In beide

gevallen ging het over de vraag hoe de menselijke en goddelijke natuur in de ene persoon van Christus zich tot elkaar verhouden. De daarbij gebruikte begrippen – zoals *physis*, *prosopon*, *ousia* en *hypostasis* – waren Grieks-filosofisch en niet bijbels. De theologische discussies liepen uit op een dispuut over cultureel en filosofisch bepaalde termen, met als gevolg dat de kerk splitste en men elkaar beschuldigde van ketterij. Vijftien eeuwen later – in de jaren '80 [van de 20^e e., red.] – werd de dialoog tussen de Oosters-orthodoxe en de Oriëntaals-orthodoxe kerken hervat met hulp van de oecumenische beweging. Deze keer gebruikten de theologen moderne talen en niet het klassieke Grieks. En hun afgevaardigden bereikten, wat later, in 1989, 1990 en 1993, drie overeenkomsten over de christologie. Het werd helder dat destijds culturele misverstanden de theologische inzichten hadden gedomineerd.

Iets gelijkaardigs gebeurde er in 1994 toen de – 'nestoriaanse' – Assyrische Kerk van het Oosten een akkoord sloot over christologie met het Vaticaan. Ook hier erkende men de rol van cultureel bepaalde termen, die aan de basis lagen van kerksplitsing. De Oosters- en Oriëntaals-orthodoxe kerken zijn echter nog niet aan een dergelijke theologische overeenkomst toe. Naast culturele factoren spelen hier pijnlijke historische herinneringen aan vervolging en harde wederzijdse verwerping. Voordat men een discussie begint over de terminologie, moet men eerst een proces van het 'helen van herinneringen' starten, omdat dit conflict zo diep in de geest van mensen vastligt.

Dit zijn twee praktische voorbeelden van hoe de cross-culturele dialoog een positieve invloed kan hebben op het genezen van zowel pijnlijke herinneringen als het opklaren van culturele misverstanden. Maar ik geef je nog een actueel voorbeeld: de positie van migrantenkerken. Alleen wanneer er een oprechte bereidheid is bij zowel de plaatselijke kerken als de migrantenkerken om van elkaar te leren en elkaar kracht te geven, kan er sprake zijn van een gezonde integratie. Zonder aanvaarding van de cross-culturele ontmoeting en de mogelijke veranderingen die dat met zich mee kan brengen, kan men geen miraculeuze integratie of eenheid tussen beide kerken verwachten."

Hoe is het liturgisch leven in Bossey georganiseerd?

"Vieringen vinden plaats in de kapel van Bossey volgens de confessies van de studenten. We

hebben dus een grote variatie aan diensten. Regelmatig is er iemand geschokt door bepaalde vormen van Schriftuitleg of door cultureel bepaalde liturgische expressies. Sommigen zijn verward of ontstemd en anderen noemen het gebeurde onchristelijk of syncretistisch. Hier wordt aan studenten gevraagd om tijdens de dienst te dansen, symbolen te gebruiken die anderen als blasfemisch voor een kerkdienst zien, in de handen te klappen of te lachen. Maar de tijd heelt angst en opent wegen om anderen te begrijpen. Er is ook een groot verschil tussen de liturgische vieringen binnen de orthodoxe families: Ethiopiërs en Kopten vieren liturgie met drums, cimbalen en 'liturgische dans' en daar kijken orthodoxen met een hellenistische of semitische liturgische achtergrond weer van op. Ik beschouw gezamenlijk gebed als een krachtig middel voor oecumenische vorming. De meesten komen niet alleen tot waardering van de spirituele en liturgische schatten van de anderen, maar worden er zelf ook diep door geraakt en verrijkt.

Hoe kijkt u naar de huidige relaties tussen orthodoxen en katholieken?

"Theologisch zijn de twee kerken nauw verwant. Bilaterale dialogen resulteerden in vergaande overeenstemming over thema's die in de middeleeuwen verdeeldheid brachten. Eigenlijk is het enige struikelblok nog het primaatschap van de bisschop van Rome. Maar ook dit onderwerp wordt bediscussieerd. We weten echter dat het makkelijk is om abstract te theologiseren, maar dat het moeilijk wordt zodra de factor macht in het geding is. De spanningen tussen beide tradities namen onmiddellijk toe na de val van het communisme met de revitalisering van de plaats van de geünieerden in Oost-Europa. Het hele debat en zelfs de botsingen gingen meer over kerkelijke bezittingen dan over theologische of liturgische kwesties. Voor het gevoel van de orthodoxe kerken, in het bijzonder de Russisch-orthodoxe Kerk, bedreef het Vaticaan impliciet proselitisme. Dit besef werd versterkt toen de Katholieke Kerk bisdommen op Russisch grondgebied oprichtte zonder consultatie van de lokale Orthodoxe Kerk.

Daarom stagneerde de officiële dialoog tussen de Katholieke en Orthodoxe Kerken jarenlang. Intussen is die dialoog weer opgestart en ik hoop dat er nu voortgang in zit."

Huub Vogelaar

Katholieke Universiteit Lviv start tweejarige master oecumene

Antoine Arjakovsky en het Instituut voor Oecumenische Studies

In 2004 werd aan de Oekraïense Katholieke Universiteit in Lviv - een wetenschappelijke instelling waarover Pokrof al vaker berichtte - het Instituut voor Oecumenische Studies opgericht. Het instituut is een gezamenlijk initiatief van de grieks-katholieke priester Ivan Dacko en de Franse historicus dr. Antoine Arjakovsky. Op 11 februari gaf Arjakovsky in het centrum van de Katholieke Vereniging voor Oecumene te 's-Hertogenbosch aan de hand van enkele films een presentatie van het werk van het instituut op het gebied van evangelisatie en oecumene.

De interkerkelijke verhoudingen in Oekraïne zijn gecompliceerd. Al jaren is er binnen de orthodoxe kerken van Oekraïne grote verdeeldheid. De relatie tot het patriarchaat van Moskou, waartoe de meeste orthodoxen in Oekraïne behoren, is al jaren het belangrijkste strijdpunt. In 1989 leidde een en ander tot een breuk in de Oekraïense orthodoxie. In juni 1990 werd de 'Oekraïens-orthodoxe Kerk van het Patriarchaat van Kiev' uitgeroepen. Sinds 1995 is patriarch Filaret hoofd van deze kerk. Zijn pogingen om canonieke erkenning te krijgen bij de andere orthodoxe kerken, hadden tot nu toe geen succes. Dit houdt in dat de 'Oekraïens-orthodoxe Kerk patriarchaat van Moskou' de enige orthodoxe kerk in Oekraïne is waarvan de canonieke status is erkend.

Revival

De Grieks-katholieke Kerk beleeft sinds de jaren negentig een revival. De oprichting van een Oekraïense Katholieke Universiteit in Lviv in 2002 betekende een doorbraak naar de wetenschap, de politiek en de samenleving. De universiteit in Lviv is met 800 studenten weliswaar klein, maar staat hoog aangeschreven en beschikt over uitstekende internationale contacten in zowel Europa als de VS en Canada. Dat de ambities van de Grieks-katholieke Kerk verder reiken dan West-Oekraïne, bleek in 2005 uit de verhuizing van haar zetel van Lviv naar Kiev. Dit ondanks het scherpe protest van

Dr. Antoine Arjakovsky uit Lviv, Oekraïne.
(Foto: G. van Dartel)

de patriarch van Moskou, die hierin een bewijs van oplevend uniatisme zag.

Kerk van Kiev

Het Instituut voor Oecumenische Studies in Lviv staat voor de uitdaging een uitweg te vinden uit de versterde interkerkelijke verhoudingen in Oekraïne en een bijdrage te leveren aan actuele en relevante christelijke presentie in de samenleving. Dr. Antoine Arjakovsky, zelf orthodox en behorend tot het patriarchaat van Constantinopel, speelt daar een belangrijke rol in. In 's-Hertogenbosch schetste hij de resultaten van het werk van het instituut in de eerste vijf jaar: "De eerste stap naar de verbetering van de oecumenische betrekkingen is dat de vertegenwoordigers van de kerken elkaar ont-

moeten en elkaar leren kennen. Wij willen in Oekraïne een dialoog van de liefde tussen kerken op gang brengen. Daarbij oriënteren we ons op het model van de Kerk van Kiev, waartoe alle kerken van Oekraïne zich verhouden. In september 2008 organiseerden we een internationale oecumenische conferentie over de Kerk van Kiev, waarbij alle jurisdicties en kerken vertegenwoordigd waren.”

Studieprogramma

Ook op het gebied van de opleiding zijn grote stappen gezet. “Aan de universiteit van Lviv wordt met ingang van dit academisch jaar een tweejarige master oecumene aangeboden met verschillende afstudeerrichtingen: docent ethiek en levensbeschouwing, journalist kerk en godsdienst, en momenteel wordt gewerkt aan het uitzetten van een afstudeertraject op het gebied van de medisch-psychologische hulpverlening. Dit nieuwe afstudeertraject is in samenwerking met de internationale Arkgemeenschap van Jean Vanier ontwikkeld. Voor deze masters hebben zich in totaal 70 studenten ingeschreven. De colleges worden deels gegeven door docenten uit het buitenland.” Als derde vrucht van het oecumenisch werk

noemt Arjakovsky de organisatie van de internationale oecumenische sociale week in het voorjaar van 2008 in Lviv. De sociale week werd georganiseerd in samenwerking met diverse instellingen uit binnen- en buitenland. “Het doel was om alle kerken van Lviv bijeen te brengen op grond van de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de armen. Dankzij de deelname van alle kerken en de participatie van vertegenwoordigers van politieke en maatschappelijke organisaties werd de eerste sociale week van Lviv een groot succes.”

De frisse benadering en de goede contacten van het Instituut voor Oecumenische Studies in Lviv, maar vooral de invulling van oecumene in studieprogramma's en activiteiten stemmen hoopvol.

Geert van Dartel

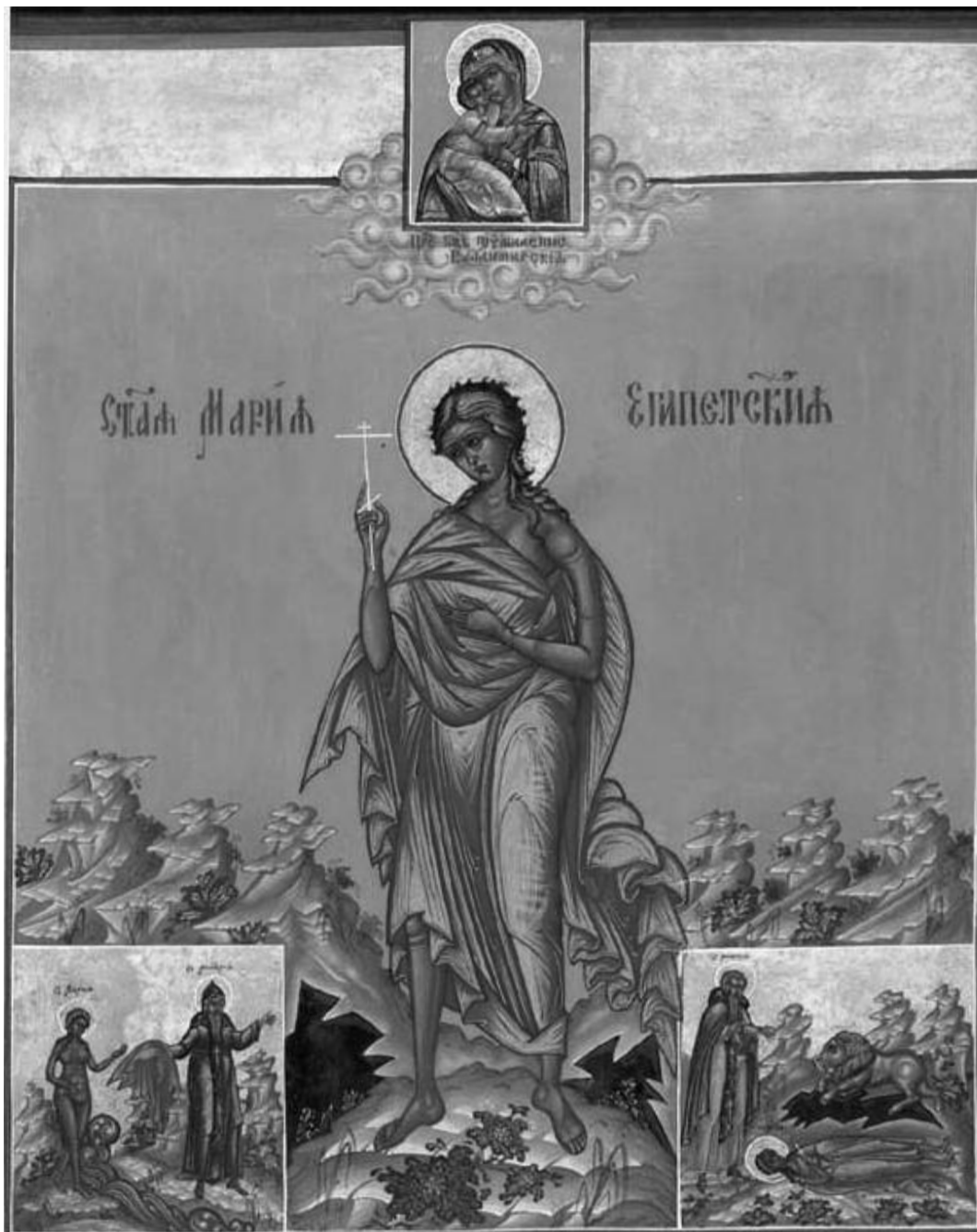
Voor meer info over het instituut:
<http://www.ecumenicalstudies.org.ua/eng>.

Crisis verenigt. Tijdens de politieke troebelen in Oekraïne najaar 2004 ('Oranje Revolutie') wisten de verschillende kerken elkaar te vinden in een gezamenlijke oecumenische gebedsviering.

'Om wie ze was'

Maria van Egypte

De heilige Maria van Egypte is een woestijnheilige die om haar streng ascetisch leven een voorbeeld is juist in de Grote en Heilige Vastentijd. Haar sterfdatum is 1 april in het jaar 522 en op die eerste april wordt in de Oosters-orthodoxe en Byzantijns-katholieke kerken haar gedachtenis gevierd. Op de vijfde zondag van de Vasten herinnert het verhaal van haar leven de gelovigen eraan dat de Vastentijd ook een boetetijd is.

Wat weten we van deze eenzaam levende heilige? Sophronius, een Syriër, die in 634 bisschop van Jeruzalem werd, schreef haar levensverhaal. Er gaat een mondelinge overlevering aan vooraf die teruggaat tot de kloosterling Zosimas. Deze Zosimas probeerde zelf ook door een streng en ascetisch leven God te vinden. Daarvoor verliet hij nog op zijn oude dag in de Heilige Vastentijd het klooster om de eenzaamheid van de woestijn in te gaan. Terwijl hij daar in gebed was en psalmen zong, zag hij in zijn ooghoek iets dat op een menselijk wezen leek. Het was een vrouw, met een door de hete zon zwart verbrande huid, haar haar was wit als wol en viel tot op haar schouders. Zij was naakt en toen zij de kloosterling ontwaarde, vluchtte zij van hem weg. De oude monnik echter rende haar achterna en het kwam uiteindelijk tot een ontmoeting. De vrouw noemde door een wonderlijk weten de monnik bij zijn naam en vroeg hem een deel van zijn kleding naar haar toe te werpen, zodat zij haar lichaam kon bedekken. Toen hij haar zijn oude en versleten mantel gegeven had, kwam het tot een gesprek. Zosimas vroeg haar naar haar levensverhaal. Het werd een biecht. Maria vertelde dat zij op het Egyptische platteland geboren was en dat zij op haar twaalfde levensjaar het ouderlijk huis had verlaten. Ze had daarna in Alexandrië als prostituee gewerkt.

Op een dag, zeventien jaar later, voegt ze zich uit nieuwsgierigheid, en om klanten te winnen, bij een groep pelgrims die scheep gaan naar Jeruzalem. Om daar het feest van Kruisverheffing (14 september) te vieren. In Jeruzalem wordt haar door een onzichtbare kracht de toegang tot de Verrijzeniskerk ontzegd. Hierdoor krijgt ze berouw over haar zondige leven. Haar blik valt op een icoon van de Moeder Gods en huilend bidt ze haar om hulp. Na een bezoek aan de kerk begeeft ze zich op bevel van de Moeder Gods naar de woestijn aan de overkant van de Jordaan.

De eerste zeventien jaar wordt ze gekweld door zondige gedachten. Daarna vindt ze rust. Na zeven- enveertig jaar ascetisch leven in de woestijn ontmoet ze voor het eerst een levend wezen, namelijk deze monnik Zosimas. Een jaar later ontvangt ze van Zosimas de communie. Wanneer hij haar het jaar daarop wil bezoeken, treft hij haar dood aan. In het zand staat haar naam en sterfdatum geschreven: 1 april, kort na het ontvangen van de communie, een jaar eerder. Een leeuw helpt de monnik met het begraven van de heilige. Terug in het klooster vertelt Zosimas de monniken het verhaal van de heilige Maria van Egypte. De monnik sterft zelf op de leeftijd van honderd jaar.

In het kondakion van de vijfde vastenzondag wordt gezongen:

Gij, Maria, die eens een leven leidde van lichtzinnigheid werd door uw boete de bruid van de Heer. Gij verlangde te leven als de engelen, en hebt de Boze overwonnen door het wapen van het Kruis. Daarom verschijnt gij, o Maria, nu als de Bruid van het koninkrijk.

[Byzantijns Liturgikon, Tilburg-Zagreb, 1991, p 415]

Als "bruid van de Heer" heeft Maria de ware liefde gevonden. Eerder in haar leven ging zij om met vele mannen. Maar dat was geen echte liefde. Het was eerder een gebruikt worden.

Er bestaat ook een – wellicht meer historische – variant op haar levensverhaal die vertelt dat Maria van Egypte helemaal geen prostituee was, maar dat zij een erg knappe vrouw uit Jeruzalem was, die de woestijn in vluchtte omdat te veel mannen zich vergaapten aan haar uiterlijke schoonheid. In dat laatste verhaal wordt ze niet als een eerst 'verdorven' vrouw weggezet, een aanzienlijk verschil. Het eerste verhaal, zoals dat in de kerkelijke traditie is gaan klinken, sprak echter ongetwijfeld meer tot de verbeelding en herinnert ons aan Jezus' woorden: "tolenaars en prostituees gaan u voor bij het binnengaan van het koninkrijk van God." (Mt 21, 31) Hoe het ook zij: in beide verhalen ontbrak het deze vrouw aan erkenning en waardering om wie zij werkelijk, van binnen, was. Deze liefde vond Maria van Egypte in haar eenzaamheid, verbonden met Christus en zijn heilige Moeder.

Paul Brenninkmeijer

Dolf Langerhuizen nieuwe hoofdredacteur

'Lijn van voortdurende vernieuwing voortzetten'

Sinds begin februari heeft de redactie van ons tijdschrift 'Pokrof. Oosterse christenen, kerken en culturen' een nieuwe voorzitter in de persoon van Dolf Langerhuizen. Hij vult hiermee de vacature van het voorzitterschap in die al enige jaren bestond en al die tijd vakkundig werd waargenomen door Geert van Dartel, redactielid van Pokrof en directeur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene, eigenaar en uitgever van ons tijdschrift.

Allereerst past ons als redactie hier alle erkentelijkheid aan Geert van Dartel voor het leiden en bezielen van ons tijdschrift in de afgelopen periode. Hij zal graag lid van de redactie blijven. Ten tweede heet de redactie Dolf Langerhuizen van harte welkom als haar nieuwe voorzitter, voortkomend uit de redactie zelf. In januari van dit jaar werd hij gevraagd voor deze functie en na zijn positieve reactie heeft de redactie hem voorgedragen bij het bestuur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Haar Dagelijks Bestuur heeft hem hierop tot hoofdredacteur benoemd op 4 februari.

Dolf Langerhuizen is geboren op 26 augustus 1963 in Asperen, een klein dorp in de buurt van Leerdam. Na zijn middelbare school studeerde hij vanaf 1986 theologie aan de KTU te Utrecht. Gedurende het grootste deel van zijn studie was hij verbonden met Vronesteyn, het centrum voor de priesteropleiding van het bisdom Rotterdam. In 1994 deed hij doctoraal examen theologie,

waarna hij een zending kreeg als pastoraal werker in twee parochies in Den Haag. Op 1 juni 1996 werd hij door bisschop van Luyn tot priester gewijd voor het bisdom Rotterdam. Na vijf jaar in het parochiepastoraat te Voorburg werkzaam te zijn geweest, werd hij op 1 februari 2004 benoemd tot pastoor in Scheveningen, de functie die hij nog steeds vervult.

Dolf Langerhuizen is al jaren gegrepen door het oosters christendom. Vanaf 2001 gaat hij ook met enige regelmaat binnen de Katholieke Kerk voor in de Byzantijnse liturgie. De vorming tot celebrant ontving hij bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Om de liturgie 'legitiem' te kunnen celebreren kreeg hij in 2001 toestemming van zijn bisschop, alsmede van de Congregatie voor de Oosterse Kerken te Rome. Om zich in de Goddelijke Liturgie meer te bekwamen, maar ook om het oosters christendom van binnenuit beter te leren kennen, heeft hij in het najaar van 2003 een sabbatperiode van drie maanden doorgebracht in Lviv, in het westen van Oekraïne. De kracht en de vitaliteit van de Grieks-katholieke Kerk aldaar hebben hem zeer geraakt. Dolf Langerhuizen is geïnteresseerd in de ontwikkelingen in de verhouding van zowel de Grieks-katholieke Kerk als de Orthodoxe Kerken met de Rooms-katholieke Kerk. Vanwege deze - zoals hij het zelf omschrijft - 'warme belangstelling voor oosterse christenen, kerken en culturen' werd hij in 2005 door Geert van Dartel gevraagd om lid te worden van de redactie.

De nieuwe hoofdredacteur vindt het belangrijk dat Pokrof in de toekomst een kwalitatief goed en inspirerend tijdschrift blijft en ook steeds meer wordt. Inderdaad wetenschappelijk verantwoord, maar wel goed en prettig leesbaar voor 'gewone' mensen. Zo hebben de 'vaders' van Pokrof, de kapucijnen, het tijdschrift destijds opgezet, de lijn die trouw werd voortgezet in latere periodes toen p. Gabriël Münninghoff de kundige voorzitter en p. Johan Meijer de bezielende redactiesecretaris waren, maar ook nadat tijdschrift en redactie naar Den Bosch waren verhuisd. In die richting, ook van voortdurende vernieuwing en actualisering, wil Dolf Langerhuizen van harte doorgaan!

Wij wensen hem en ons tijdschrift daarbij alle goeds toe.

Pokrofs nieuwe hoofdredacteur Dolf Langerhuizen
(Foto: foto-archief D. Langerhuizen)

Redactie Pokrof

Mensenrechten en Orthodoxie

Een geval apart?

Het afgelopen jaar was er aan de Radboud Universiteit Nijmegen volop aandacht voor de Russische orthodoxie en orthodoxie in het algemeen in relatie tot mensenrechten. Zo vond in februari jl. in Soeterbeek (Ravenstein) een conferentie plaats over 'Orthodoxie en Mensenrechten', georganiseerd door het Instituut voor Oosters Christendom (verder IVOC) te Nijmegen. De conferentie was in het kader van een groter project Expanding Europe Eastward, dat als algemeen thema 'Orthodoxie en Europese integratie' heeft en de vraag centraal stelt in hoeverre de orthodoxie de integratie van nieuwe Oosteuropese lidstaten in Europa bevordert of belemmert. Er waren experts uit Bulgarije, Roemenië, Hongarije, Oekraïne, Rusland, Duitsland, Finland, Oostenrijk, Groot-Brittannië en Nederland.

Is al die aandacht voor de orthodoxie met betrekking tot mensenrechten en sociale ethiek gerechtvaardigd? Is orthodoxie een speciale tak van het christendom die zich geheel anders ver-

Internationale conferentie 'Mensenrechten en Orthodoxie'. Links vooraan dr. Arjakovsky, een van de deelnemers. (Foto: J. van Kessel).

houdt tot mensenrechten dan katholicisme of protestantisme? En wordt deze verhouding bepaald door de religie of eerder door specifieke historische en politieke omstandigheden?

Wat is orthodoxie?

Dé orthodoxie bestaat niet, bleek al snel tijdens de conferentie. In elk Oost-Europees land bevinden de orthodoxe kerk en gelovigen zich in een specifieke situatie, ook al zijn er vanwege het communistische verleden veel overeenkomsten. Vooral de 'politisering' van de kerk - de mate waarin deze betrokken is bij de staat - verschilt sterk van land tot land. Ook de betrokkenheid bij de natie, die eventueel kan ontaarden in nationalistische tendenzen binnen orthodoxe kringen, verschilt sterk onderling, net als de mate van anti-westerse gevoelens.

De kerk van Rusland blijkt nog steeds een belangrijke factor binnen de Oost-Europese orthodoxie en is de enige die een sociale conceptie op schrift stelde - *Basis voor een sociale*

conceptie van de Russisch-orthodoxe Kerk (2000). Deze is vergelijkbaar met het *Compendium* van de Rooms-katholieke Kerk. In 2008 verscheen een aanvulling in de vorm van de *Basisleer over menselijke waardigheid, vrijheid en rechten*, die zeer polemisch is ten aanzien van de seculiere mensenrechten van de *Verklaring van de Rechten van de Mens* uit 1948.

Volgens de Russisch-orthodoxe Kerk gaan de seculiere mensenrechten voorbij aan bepaalde fundamentele christelijke waarden. Het grote euvel van de seculiere mensenrechten is dat ze zich baseren op de individuele autonomie en deze tot absolute basiswaarden uitroepen. Volgens de *Basisleer over menselijke waardigheid* is er een andere vrijheid die verheven is boven de individuele vrijheid: de vrijheid van zonde. De seculiere mensenrechten geven aanleiding tot een zondige of anti-christelijke maatschappij, die euthanasie, abortus, geslachtsverandering en homo-huwelijk goedkeurt.

Mensenrechten

Professor Alexandr Agadjanian uit de VS opende de conferentie. Hij analyseerde de context én de tekst van zowel de *Basis van een Sociaal concept van de Russisch-orthodoxe Kerk* als het document over menselijke waardigheid. Hij concludeerde dat beide documenten een poging van de kerk waren zichzelf te positioneren in de publieke ruimte. Als eerste poging daartoe zijn de documenten belangrijk. Wat opvalt is de weerstand en polemische houding ten aanzien van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (1948), die volgens de *Basisleer over menselijke waardigheid* seculier en in laatste instantie anti-christelijk zou zijn.

Ook opvallend is het opeisen door de Russisch-orthodoxe Kerk van een speciale positie in de maatschappij en bij de staat.

Professor Hans van der Ven (Nijmegen) lichtte de conferentie in over de geschiedenis van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*. Deze is zeker niet uitsluitend christelijk en heeft ook wortels in de klassieke stoïcijnse traditie die bekend staat als het natuurwetdenken. Van der Ven ontkent dat er een universele fundering van de mensenrechten mogelijk is.

Hij gelooft wel dat er particuliere funderingen zijn die ook onderkend moeten worden. Er zijn natuurlijk niet alleen in het westen maar ook in het oosten mensenrechten geformuleerd en gepraktiseerd. Professor Nadia Al-Bagdadi (Boedapest) vulde de oosterse kant van de mensenrechten in met een relaas over het

Turkse *millet*-systeem, dat een louter politiek systeem van omgaan met religieuze minderheden was. Dit systeem wordt inmiddels door islamitische politieke filosofen gepropageerd als goed alternatief voor de Universele Mensenrechtenverklaring.

Staat, natie, kerk

Verder werd snel duidelijk dat de orthodoxe kerken veelal nationale kerken zijn of kerken van grote nationale meerderheden. Veel Russen noemen zichzelf orthodox, hoewel ze niet gedoopt of kerkelijk zijn. Orthodoxie is vaak een deel van de nationale identiteit. Als die nationale kerk dan een schisma ondergaat, zoals in Bulgarije en Oekraïne waar alternatieve synodes ontstonden met autocefale aanspraken, dan kan dat een bedreiging zijn voor de nationale eenheid. Dit is waarschijnlijk waarom de Bulgaarse staat koos voor één van de synodes; een beslissing die door de andere synode bij het Europese Hof voor Mensenrechten werd aangevochten als aantasting van de rechten van de mens.

Dr. Daniela Kalkandjieva (Bulgarije) gaf het laatste nieuws over de uitspraak van het hof, die eind januari gedaan was. Ook hier bleek de verzuchting toepasselijk van een van de deelnemers, dat het het beste is als de staat een kerk behandelt als een voetbalclub. Een kerk zonder de privileges van staatskerk blijkt uiteindelijk ook voor de kerk zelf het beste alternatief. Een multi-religieuze staat en samenleving zijn eerder regel dan uitzondering in de meeste Oost-Europese landen; daarbij is het een schending van de Universele Mensenrechtenverklaring als een religie of kerk binnen een staat bevoordeeld wordt.

Philip Walters, hoofdredacteur van *Religion, State, Society*, zei dat er zowel in Engeland met de Anglicaanse Kerk als in Rusland met de Russisch-orthodoxe Kerk wel van zo'n bevoordeling sprake is, maar dat de bevolking in beide landen hier over het algemeen ook positief over is. In deze landen vormen deze kerken een erkende meerderheid.

In Oekraïne en Roemenië doen de Grieks-katholieke kerken hun best een plekje in de publieke arena te bemachtigen. Professor Alin Tat uit Cluj, die professioneel vooral geïnteresseerd is in de problematiek rondom nationale en religieuze identiteit, ging in op de problemen tussen met name orthodoxen en grieks-katholieken in theologisch, maar vooral in politiek opzicht: veel conflicten hebben te maken

met kerkeigendom, dat niet gemakkelijk weer wordt teruggegeven aan de Grieks-katholieke Kerk.

Terwijl Tat de verschillen tussen orthodoxen en grieks-katholieken benadrukt, is professor Antoine Arjakovsky van de Oekraïense Katholieke Universiteit (UCU, Lviv) - Frans staatsburger en Russisch-orthodox gelovige (onder patriarchaat Constantinopel) - de enige op de conferentie die een oecumenische en verenigende gedachte uitspreekt (zie ook in dit nummer pp 10-11). Volgens hem zijn zowel het oosten als het westerse christendom in crisis; alleen een synthese kan beide helpen. De Russische religieuze filosofen en theologen begin twintigste eeuw, van wie velen zoals Nikolaj Berdjajev en Sergej Boelgakov in 1922 door Lenin uit Rusland werden verbannen, hebben zich gewijd aan zo'n synthese. Hun werk - met name Boelgakovs sofologie, de wetenschap van de 'wijsheid van God' - wordt tot nu toe niet geaccepteerd binnen de orthodoxe kerkelijke theologie.

De Servische-orthodoxe Kerk is volgens professor Thomas Bremer een van de meest gepolitiseerde orthodoxe kerken: zij verbindt zich zeer met de Servische nationale zaak. Mensenrechten hebben in Servië vooral een negatieve connotatie en worden door de kerk alleen aangehaald als het orthodoxe Serven in andere landen betreft. De Servische kerk en natie zijn zwaar getraumatiseerd door de burgeroorlog en door de negatieve naam die Servië in Europa heeft gekregen.

Dr. Maija Turinen (University of Helsinki) deed verslag van een sociologisch onderzoek onder orthodoxe geestelijken en leken in St. Petersburg over hun verhouding tot de *Basis van een sociale conceptie van de Russisch-orthodoxe Kerk*. Zij maakte kwalitatieve interviews. De geïnterviewden hielden volgens haar meer rekening met menselijke zwakheden dan het kerkelijke document en leken minder dogmatisch.

Marina Shishova (St. Petersburg) en Paul Baars (IVOC, Nijmegen) deden verslag van de actuele situatie van mensenrechtenactivisten in St. Petersburg en Pskov - een verslag dat realistisch tot pessimistisch klonk. De strijd tussen kerkelijke hiërarchie, leken en gewone priesters is nog lang niet beslecht en de huidige top van de Russisch-orthodoxe Kerk wordt onomwonden beticht van oude Sovjet-praktijken.

Geen interorthodoxe dialoog

Een laatste probleem dat naar voren kwam op

de conferentie, is dat de orthodoxe wereld nauwelijks een interorthodoxe dialoog kent over theologische, dogmatische en sociaal-ethische zaken. Hoewel er eventueel via de seminaries en academies van een transnationale invloed sprake is, reageren de orthodoxe kerken nauwelijks op elkaar en zijn ze vooral bezig met hun nationale zaak. Frappant is het feit dat er vooral positieve reacties over het mensenrechtendocument en de sociale conceptie van de Russisch-orthodoxe Kerk van westerse kerkge-meenschappen komen, terwijl de zusterkerken niet of negatief reageren.

Gestelde grenzen

Mensenrechten zoals geproclameerd door de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* - zo leerde de conferentie vooral - zijn een politieke zaak en verantwoordelijkheid, en nauwelijks een religieuze. Religies en kerken zijn vanuit de aard van de zaak betrokken op hun eigen waardensysteem. Dat sluit wel of niet aan bij de universele mensenrechten. De Russisch-orthodoxe Kerk probeert in haar documenten de meeste seculiere mensenrechten op te nemen in haar eigen waardensysteem. Menselijke vrijheden die de waarde van Gods schepping ondermijnen en de menselijke waardigheid verkeerd interpreteren door deze op individuele autonomie te funderen, wijst zij echter af.

De polemische toon is een belangrijke aanwijzing dat de Russisch-orthodoxe Kerk zich in haar documenten ook - en misschien vooral - richt tegen de westerse moderniteit, die wordt gedomineerd door het liberale standpunt en door de seculiere mensenrechtenopvatting. De documenten zijn tevens gericht tegen de westerse kerken, de katholieke en protestantse. Zij claimen de mensenrechten als gegrond in de christelijke gedachte, en identificeren zich er vooral mee. Toch worden er in het katholieke *Compendium* en in vele vergelijkbare protestantse documenten grotendeels dezelfde grenzen aan de menselijke vrijheden gesteld als door de Russisch-orthodoxe Kerk.

Mensenrechten en orthodoxie bleken niet echt een geval apart, maar wel een geval dat aan het denken zet.

Josephien van Kessel

De papers van bovenstaande conferentie 'Orthodoxie en Mensenrechten' zullen gepubliceerd worden in een special van het *Journal of Eastern Christian Studies* (uitgave van het Instituut voor Oosters Christendom).

De heilige Silouan, asceet en starets

Een leven lang in afzondering en ascese, steeds reikend naar de ontmoeting met God, van aangezicht tot Aangezicht. Voor de meeste mensen is het moeilijk voorstelbaar. Het boek over de heilige Silouan (1866-1938), door archimandriet Sophrony, brengt de figuur van de kluizenaar dichterbij. Je zou kunnen spreken van drie momenten of fasen. Eerst de ontmoeting met het goddelijke, in een moment van genade, los van enige concrete aanleiding. Daarna trekt

God zich terug, maar de herinnering aan de overweldigende ervaring is zo dwingend, dat de asceet er een heel leven voor over heeft om die toestand, waaraan hij even heeft mogen raken, weer te bereiken. Waarna, als aan alle voorwaarden van berouw en nederigheid wordt voldaan, het contact wordt hersteld.

Archimandriet Sophrony (1896-1993) had in 1925 op de Athos zijn ontmoeting met de monnik Silouan, "het belangrijkste geschenk van de goddelijke voorzienigheid". De monnik werd zijn starets, zijn geestelijk leider, tot diens dood in 1938. Het boek dat hij over Silouan schreef, stamt uit 1948 en is nu door de uitgeverij *Orthodox Logos* uitgebracht, vertaald uit het Russisch door zuster Elizabeth (Koning).

Het boek telt maar liefst 541 bladzijden. Het eerste deel heet "Leven en onderricht van de starets", het tweede deel "De geschriften van de heilige Silouan". Het boek eindigt met het document uit 1987 waarmee Silouan door Dimitrios, patriarch van Constantinopel, wordt heiligerklaard. Zijn feestdag is op 24 september.

Leven

Het eerste deel is geen biografie. De feiten over zijn leven zijn niet erg talrijk en het verslag ervan doet denken aan een klassiek heiligenle-

Moderne Griekse icoon met (van rechts naar links) St. Silouan en de gezegende Sophrony.

ven. Simeon Ivanovitsj Antonov is geboren in het gouvernement Tambov. Zijn vader, een boer, ontvangt een boekenventer die probeert te bewijzen dat God niet bestaat. De twijfel bij de kleine Simeon is gezaaid. Inmiddels groeit hij op, wordt groot en opvallend sterk. Hij gaat om met vrienden, met meisjes, drinkt wodka en speelt accordeon. Hij kan veel wodka op zonder dronken te worden. Hij kan met blote handen gloeiende dingen pakken, zware gewichten tillen en met één vuistslag een dikke plank doorslaan.

Een kracht die bij zijn latere ascetische inspanningen van pas zou komen, aldus zijn biograaf. Hij raakt betrokken bij een vechtpartij, heeft een losbandige periode en na een droom besluit hij, als hij uit militaire dienst komt, in een klooster te gaan. Verder krijgt zijn leer in het eerste deel de meeste ruimte.

Onderricht

Silouan wordt neergezet als een orthodoxe monnik. Wat vindt hij van niet-orthodoxen? Hij ontmoet een archimandriet die onder de niet-orthodoxe christenen missioneringswerk bedrijft. De jonge onervaren archimandriet houdt hun dan voor dat hun geloof ontucht is, en dat er geen redding is als ze zich niet bekeren. De sta-

rets brengt hem zachtzinnig onder ogen dat deze christenen in God geloven, Maria en de heiligen vereren, hun diensten vieren en Gods Woord lezen, maar dat ze zich op verschillende punten vergissen, en dat ze die fout moeten herstellen. Veroordelen zal geen enkel nut hebben. En zijn leer? Het is wel eens opgemerkt dat het christendom zich van de andere godsdiensten onderscheidt doordat het geen leer is in eigenlijke zin, geen stelsel van wetten en regels, maar eerder een levenswijze: de navolging van Christus. De waarheid zit niet in een leer - 'Ik ben de Waarheid', zegt Christus.

Silouan verdiept zich maar weinig in theologische vraagstukken, hij is een hesychast die probeert het goddelijke licht te bereiken. Een groot deel van het onderricht beschrijft de obstakels die de mediterende geest op zijn weg vindt.

"De gedachte is het eerste stadium van de zonde", lezen we al gauw. Het gaat om die gedachte die ons bindt aan de hartstochten. De hesychast is vrij van hartstochten, omdat ook de liefde van God, evenals de ziel, hartstochteloos is.

Omdat wij zijn geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, zijn we in staat diep in onszelf het goddelijke te bereiken. En alles wat de gedachten, de hartstochten, kortom de wereld ons bieden, staat dit in de weg. De strijd daartegen krijgt de allure van een gevecht tegen demonen; we krijgen een idee van de verzoeken van de heilige Antonius.

| Oude foto van St. Silouan de Athoniet.

Steeds wordt ons voorgehouden dat het gaat om Gods gebod, dat van de liefde, en wel de liefde tot de vijanden. Zo wordt de wereld, die voor het gebed een sta-in-de-weg is, weer binnen het gebed betrokken. De grote droefheid van de asceet is dat het grootste deel van de wereld het zonder God moet stellen, door beperktheid, verdwazing of wat dan ook. En voor de wereld is het gebed van de kluisenaar zinvol. Het gebed onderhoudt de laatste banden met God en door het gebed blijft de mogelijkheid er dat de wereld wordt gered.

De grootste verleiding is de trots. Jarenlange ascetische inspanningen kunnen vergeefs zijn doordat de trots toch weer het leven binnensluipt. De ascese is vóór alles een oefening in berouw en nederigheid. Hemel en aarde worden voorgesteld als een omgekeerde piramide. De top van de piramide, Christus, bevindt zich onderaan, want Hij is allereerst de nederige dienaar. God is nederigheid. En "het zaad van de dood is de trots."

Kerk en Schrift worden slechts terloops behandeld. De traditie was er eerder dan de Schrift, en de traditie, geleid door de heilige Geest, is het belangrijkste ijkpunt. De Schrift heeft daarin haar plaats, maar eigenzinnige lezing kan tot misverstanden leiden. De meeste ketterijen beroepen zich op de Schrift. De kerk neemt, als Christus, de last van de wereld op zich en voert Zijn werk op aarde uit.

Voor wie vaker ascetische literatuur heeft gelezen, zal het meeste van vader Sophrony's boek over starets Silouan niet onbekend voorkomen. Op dit terrein leest men zelden iets 'nieuws'. Het zijn steeds weer pogingen om het onzegbare onder woorden te brengen.

In het tweede deel van het boek komen de thema's van het voorgaande weer eens terug, nu thematisch geordend. Het zijn vooral bladzijden die zich lenen tot meditatie.

Opvallend is hier de 'Klacht van Adam', een gebed of een gedicht. Adam, verdreven uit het paradijs, treurt om zijn heimwee naar God, tot hij een zoeter paradijs binnentreedt. Zo spiegelt de asceet zich in Adam, na wie Christus de nieuwe Adam is.

Dolf Bruinsma

Archimandriet Sophrony, *De Heilige Silouan de Athoniet*, Vertaling uit het Russisch door Zuster Elisabeth Koning, Uitgeverij Orthodox Logos, Tilburg 2009, ISBN: 9789081155519. Voor uitgeverij: <http://nl.orthodoxlogos.com/>

De hedendaagse orthodoxie in Rusland

Wisselende perspectieven op haar spiritualiteit

Op een druk bezochte studiedag in het Landelijk Dienstencentrum van de PKN te Utrecht hielden twee Russische theologen op 5 maart 2009 in het Nederlands een voordracht over de spiritualiteit in de hedendaagse Russische orthodoxie. Daarna werd de film *Ostrov (Eiland)* van Pavel Lungin vertoond.

Vader dr. Sergej Ovsiannikov bij twee iconen tijdens de studiedag. (Foto: G. van Dartel)

Vader dr. Sergej Ovsiannikov, aartspriester en rector van de kerk van de H. Nicolaas in Amsterdam en verbonden aan de Universiteit van Kampen, benadrukte dat er geen specifieke orthodoxe spiritualiteit bestaat. Juister lijkt het hem te spreken van een christelijke spiritualiteit. Het in onze tijd veel gebezigde woord 'spiritualiteit' is echter een diffuus begrip dat verheldering behoeft.

Open voor God

Een eerste ingang zocht v. Sergej aan de hand van enkele definities ontleend aan Wikipedia. Het onderscheidende van de christelijke spiritualiteit is, dat deze een oorzaak heeft in de werkzaamheid van de heilige Geest, wiens gaven heel (Russisch: *celo*) en heiligmakend (*svetost*) zijn. Aan de hand van bijbelteksten uit de brieven van Paulus (Gal. 5,22-23; 1 Kor 12,4-6; 27-28) en het evangelie (Mat. 7,16) ging hij vervolgens in op de betekenis van de vruch-

ten van de heilige Geest.

Het werk van de heilige Geest is niet eenvormig, maar kent een grote veelkleurigheid.

Deze veelkleurigheid vinden we terug op de iconen van de Russische heiligen uit verleden en heden. Onder verwijzing naar metropoliet Anthony van Sourozh beter bekend als Anthony Bloom, legde v. Sergej uit dat de christelijke spiritualiteit begint bij het stil worden en het in gebed openstaan naar God, die toegang zoekt tot de mens. Met een anekdote van Anthony Bloom maakte hij duidelijk dat wij doorgaans zo vreselijk actief zijn dat God niet de kans heeft er tussen te komen. Onder verwijzing naar Luc. 17,20 gaat het er om dat het Koninkrijk Gods in en binnen ons oplicht. De specifieke orthodoxe vormen van gelovig leven, zoals het Jezusgebed en het hesychasme, zijn daarop gericht.

Omgekeerd perspectief

Na vanuit een westers perspectief meegenomen te zijn naar de kern van de (orthodoxe) christelijke spiritualiteit, keerde dr. Katja Tolstaja het perspectief om. Katja Tolstaja kwam op twintigjarige leeftijd naar Kampen, waar zij theologie ging studeren en toetrad tot de Protestantse Kerk. Zij promoveerde in 2006

op een proefschrift over de relatie tussen Dostojevsky en de vroege dialectische theologie van Karl Barth. Als systematisch theoloog doet zij vanuit de standaarden van de westerse theologische wetenschapsbeoefening onderzoek naar het religieuze leven, de relatie tussen kerk en staat en de theologische reflectie in het huidige Rusland. In haar met vele voorbeelden geïllustreerde voordracht sprak zij als haar grote zorg uit dat het in Rusland ontbreekt aan serieuze theologische reflectie, die nodig is voor het behoud van de vrijheid van de kerk en een goede verkondiging. Belangrijke belemmeringen ziet zij in de normativiteit van de onveranderlijke Traditie, in het ontbreken van een theologische traditie en in de geschiedenis van onderdrukking tijdens het Sovjetregime. De kerk, zo betoogde Tolstaja, loopt het risico meegenomen te worden in de nieuwe ideologische schema's die de staat voorschrijft en die op dit moment de kerk grote maatschappelijke voordelen opleveren. Maar in feite, zo deze leerlinge van Dostojevski én Barth, loopt de kerk daarmee het gevaar nieuwe vormen van onvrijheid in het Rusland van Medvedev en Poetin te sanctioneren. Eén van de sleutelproblemen daarbij is dat de Russische orthodoxie zich zeer defensief opstelt tegenover de wester-

se concepten van wetenschapsbeoefening en mensenrechten. Significant in dezen is dat de Russische Orthodoxe Kerk bereid is het vacuüm te vullen van de door de staat niet gewenste, op het westen gerichte NGO's. Tot een debat tussen deze twee visies kwam het op deze studiedag niet. Vader Sergei, vertrouwend op de innerlijke kracht van de kerk, plaatste enkele relativerende opmerkingen bij de kritische beschouwing van Katja Tolstaja. Tolstaja uitte haar waardering voor het ideaal van de orthodoxe spiritualiteit.

Engelen in het hart

De film *Ostrov* over de gekwelde en rare monnik Anatoly in een klooster aan de Witte Zee, die in de oorlog door de nazi's op diezelfde plek als soldaat gedwongen werd zijn kapitein Tikhon neer te schieten, was een treffende verheldering van christelijke spiritualiteit in de Russische context. De paradox in de film is dat de monnik Anatoly die zichzelf vanwege zijn schuldcomplex voortdurend straft en isoleert, door zijn directe omgeving en door mensen van verre als een heilige man wordt beschouwd die in contact met God staat en wonderen kan verrichten. Anatoly is in het klooster volstrekt onaanangepast en voortdurend haalt hij rare fratsen uit. De tekortkomingen van andere monniken straft hij zonder pardon af. Hij speelt zijn rol als heilige man bij wie velen om raad, hulp en genezing aankloppen. Maar hij is zelf onverlost en lijdt daar zwaar onder. Het bezoek van admiraal Tikhon met zijn bezeten dochter aan de heilige man in het klooster vormt de wending in de film. 'Alsof er engelen in mijn hart zingen', zegt Anatoly als hij oog in oog met Tikhon staat. Hij neemt de dochter mee om over haar te bidden en haar van haar bezetenheid te bevrijden. Nog nooit bad Anatoly tot God zo sereen als die dag en het meisje komt tot zichzelf. De film mondt uit in daden van wederzijdse vergeving tussen Anatoly en Tikhon, tussen Anatoly en de andere monniken, in heelheid en rust in God. De vraag hoe en waarom dit allemaal zo gebeurd is en wie er verantwoordelijk was voor wat, wordt nergens gesteld. Het gebeurt en het heeft zin. Het beste kan het gezegd worden met de woorden van Dostojevsky waarmee Katja Tolstaja haar voordracht besloot:

*'Alles is als een oceaan
gedreven door een alles doordringende liefde'.*

Mevr dr Katja Tolstaja in de wandelgangen van de studiedag. [Foto: G. van Dartel]

CHRISTENEN VERVOLGD IN ERITREA

Eritrese autoriteiten hebben in januari een inval gedaan tijdens een kerkdienst en daarbij 27 christenen opgepakt. In Eritrea worden geregeld christenen opgepakt omdat verschillende christelijke organisaties bij de wet verboden zijn. De inval vond plaats tijdens een avondmaaldienst die bezocht werd door twintig mannen en zeven vrouwen. De kerkgangers werden volgens lokale bronnen geslagen en afgevoerd naar het politiebureau. De stichting Open Doors die zich inzet voor vervolgd christenen, maakt zich ernstig zorgen om de gevangengenomen christenen. Hoogstwaarschijnlijk zullen zij afgevoerd worden naar militaire concentratiekampen waar ook veel andere christenen gevangen gehouden worden. Sinds 2002 zijn in Eritrea enkel de Orthodoxe, de Katholieke en de Lutherse Kerk toegestaan. Alle andere kerken zijn illegaal en de aanhangers ervan kunnen vervolgd worden. In de afgelopen maanden zijn al meer dan 300 'illegale' christenen opgepakt. Sinds 2002 zijn dat er bijna 3.000.

(Bron: IKON kerknieuws)

SLECHTE SITUATIE CHRIS- TENEN IN IRAK

De slechte situatie van christenen in de Noord-Iraakse stad Mosul is ondanks extra veiligheidsmaatregelen van de overheid niet verbeterd. Bronnen melden dat het hier gaat om acties die specifiek gericht zijn tegen christenen. Al langere tijd zijn de christenen in de stad het slachtoffer van pesterijen en vervolgingen. In oktober 2008 werden zestien christenen vermoord en sloegen ruim 2000 families door bedreigingen op de vlucht. Nadat de overheid extra veiligheidsmaatregelen voor de christenen had getroffen, durfden de families weer terug te keren. Maar ook in 2009 blijkt dat de situatie weinig is veranderd. (Bron: IKON kerknieuws) Zie artikel over Irak op pp 3-6.

NIEUWE PATRIARCH RUSLAND GEÏNTHRONI- SEERD

Metropoliet Kirill is op 1 februari officieel geïnstalleerd als 'Patriarch van Moskou en heel Rusland'. De op 27 januari verkozen patriarch staat nu aan het hoofd van de Russisch-orthodoxe Kerk met minstens 100 miljoen gelovigen in Rusland en in het buitenland. De plechtigheid vond plaats in de Russische hoofdstad Moskou, in de kathedraal van Christus de Verlosser. De liturgie werd gecelebreerd door nagenoeg alle bisschoppen, aartsbisschoppen en metropoliëten van Rusland. Hoogtepunt was Kirills 'troonsbestijging'. Onder de prominente gasten waren veel politici, onder wie premier Vladimir Poetin, president Dmitri Medvedev en hun beider echtgenoten.

(Bron: RKK nieuws)

NB In Pokrof 2009, 3 zal een artikel worden gewijd aan de nieuwe patriarch Kirill van Moskou.

PATRIARCH KYRILL EN CONSTANTINOPEL

De nieuwe Russisch-orthodoxe patriarch Kyrill gaat in op de uitnodiging voor een bezoek aan Constantinopel, al is nog geen datum vastgelegd. Gastheer zal zijn oecumenisch patriarch Bartholomeos I. Patriarch Kyrill bezocht Istanbul al eerder, als metropoliet van Smolensk en als Russisch-orthodoxe verantwoordelijke voor de contacten met de christelijke kerken. De voorgenomen orthodoxe topontmoeting moet de samenwerking tussen beide patriarchaten versterken en de basis leggen voor een bijeenkomst van alle belangrijke orthodoxe kerkleiders.

(Bron: Kerknet Brussel)

Voorgevel van de moderne kerk van het Roemeens-orthodoxe klooster Sihastria (Roemeense verbastering van 'hesychastria'), de gemeenschap van de befaamde 'ouderling' Cleopa (1912-1998). (Foto: L. van Leijsen)

Presentatie

Stilte en eenvoud 28 mei

Dr. Wim Lamfers is theoloog en predikant van de *Protestantse Kerk in Nederland* te Weesp. Op velerlei wijze is hij verbonden met Roemenië, wiens taal hij spreekt, waar hij heeft gewoond en gestudeerd. Door jarenlange studie en vele reizen is hij een groot kenner van de Roemeense Orthodoxe Kerk. Hij schreef een boeiend boek over de kloosters van deze kerk, met veel informatie over hun spiritualiteit, het dagelijks leven en de plaats in de hedendaagse samenleving: W. Lamfers, *Stilte en eenvoud. Orthodox kloosterleven in Roemenië*, uitgeverij Eburon, 2009 (isbn 9879059723115)

Donderdagmiddag 28 mei zal ds Lamfers een lezing met powerpoint-presentatie geven over het onderwerp van zijn boek. Ook wordt dit boek aangeboden aan Henk van Doorn, voorzitter van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

De presentatie vindt plaats in het centrum van de Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 's-Hertogenbosch van 14.00 – 16.30 uur.

Toegang gratis.

Opgave vooraf wordt op prijs gesteld: **073-6136471**, secretariaat@oecumene.nl.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen april - mei 2009

Amsterdam
Ocoohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk, Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Ambly Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmanweg 3, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk (Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Eendrachtscapel, Eendrachtstraat 95, 3012XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum St. Jozefzorg, Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West, ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschap)
Maandag 13 april, Paasmaandag, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.

■ **Delft:** (BG)
Zondag 12 april, Pasen, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 10 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Eindhoven:** (BG)
Zondag 5 april, Palmzondag, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Maandag 13 april, Paasmaandag, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 3 mei, 11 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Zaterdag 4 april, 19 u: Vigilie en wijding van de wilgentakken.
Zondag 5 april, Wilgenzondag, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Woensdag 8 april, 20 u: Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.
Donderdag 9 april, 10 u: Vespers en Basilusliturgie; 20 u: Dienst van de Twaalf Evangelien.
Vrijdag 10 april, 14.30 u: Vespers en Graflegging.
Zaterdag 11 april, 8 u: Vespers en Basilusliturgie; 19 u: Paasmetten en Goddelijke Liturgie.
Zondag 12 april, 12 u: Goddelijke Liturgie bij de Hongaarse gemeenschap in St Liduinakerk, Koningin Sophiestraat 39.
Zaterdag 18 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 25 april, 19 u: Vespers.
Zaterdag 26 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 16 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Donderdag 21 mei, Hemelvaart, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Hengelo (Ov.):** (BG)
Zondag 24 mei, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, Onze Lieve Vrouwe-kerk, Onze Lieve Vrouwestraat.

■ **Haarlem:** (BG)
Zaterdag 9 mei, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.

Bijzondere diensten:
Zondag 5 april, Palmzondag, 10.15 u: Wijding en Uitdeling van de Palm- en Wilgentakken, gevolgd door de Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus.

Maandag 6 april, 19.30 u: Goddelijke Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.
Dinsdag 7 april, 19.30 uur: Goddelijke Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.
Woensdag 8 april, 19.30 uur: Dienst van Zalving en Gebed (Boetedienst).
Donderdag 9 april, Witte Donderdag, 17 u: Vespers en Basilusliturgie ter gedachtenis aan het Laatste Avondmaal; 20 u: Dienst van de Twaalf Evangelien - de Lijdensgeschiedenis in twaalf lezingen.
Vrijdag 10 april, Goede Vrijdag, 15 u: Vespers van Goede Vrijdag, gevolgd door de Graflegging; 19 u: Metten van de Klaagzangen bij

het Graf met processie met het Epitafion.

Zaterdag 11 april, Paaszaterdag, 's morgens geen dienst; Paaszaterdagavond, 22 u: Paasnachtviering met overbrenging van het Epitafion naar het altaar. Daarna ontsteken van de paaskaars en Paasevangelie, gevolgd door feestelijke Paasnachtmetten en de Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus. Aan het einde zegening van paasmandjes. Na afloop naviering in de vorm van gezellig samenzijn.
NB Paasmorgen en Tweede Paasdag: géén vieringen.
Zondag 19 april, Thomaszondag, 10.15 u: Mettendienst.
Zondag 26 april, Derde Zondag van Pasen, Zondag van de Balsemdragende Vrouwen, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 3 mei, Vierde Zondag van Pasen, Zondag van de Lamme Man, 10.15 u: Goddelijke Liturgie of Mettendienst.
Zondag 10 mei, Vijfde Zondag van Pasen, Zondag van de Samaritaanse Vrouw, Zondag voor de Oosterse Kerken, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 17 mei, Zesde Zondag van Pasen, Zondag van de Blindgeborene, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Donderdag 21 mei: Hemelvaart van onze Heer, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 24 mei, Zevende Zondag van Pasen, Gedachtenis van de Vaders van het Eerste Oecumenische Concilie te Nicea (325), 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 31 mei, Pinksteren - Triniteitszondag, 10.15 u: Goddelijke Liturgie. *Na de Liturgie de Kniegebeden.*

Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl of mevr. Wem Timmermans (06-5362292) of mevr. Myrjam Corsten (073-6148508).

■ **Hilversum:** (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 17 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie in parochie O.L.Vrouw, Koninginneweg 40. 1211AS.

■ **Kerkdriel:** (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 17 mei, 11 u: Goddelijke Liturgie in r.k. St. Martinuskerk.

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 19 april, Thomaszondag, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 17 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 25 april, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 23 mei, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 11 april, Pasen, 23 u: Paaswake en Paasliturgie.
Zaterdag 30 mei, Vooravond van Pinksteren, 19 u: Vespers van Pinksteren.
Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor: <http://www.hetnbk.nl/>

■ **Roosendaal:** (BG)
Zondag 31 mei, Pinksteren, 14 u: Goddelijke Liturgie in O. L. Vrouweparochie, Kade 23.

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 5 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 3 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.
NB De gemeenschap kerkt voortaan in de Eendrachtscapel (parochie H.H. Laurentius en Ignatius), Eendrachtstraat 95.

■ **Scheveningen:** (UBK)
Zondag 19 april, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, in parochie H. Antonius Abt, Scheveningseweg 233, 2584 AA.

■ **Tilburg:** (TBK)
Vrijdag 10 april, 19 u: Goede Vrijdagviering.
Zaterdag 11 april, 21 u: Paasviering.
Zaterdag 9 mei, 17 u: Vespers.
Website TBK: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl

■ **Utrecht:** (BG)
Maandag 6 april, Grote en H. Maandag, 15 u: Liturgie van de Voorafgewijde Gaven en Ziekenzalving.
Maandag 13 april, Maandag van Pasen (Tweede Paasdag), 10 u: Goddelijke Liturgie in St. Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.
Zondag 19 april, Thomaszondag, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 17 mei, Zondag van de Blindgeborene, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 31 mei, Pinksteren, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Zaltbommel:** (BG)
Zondag 19 april, Thomaszondag, 11 u: Goddelijke Liturgie in St. Martinuskerk, Oliestraat 26, 5301BB.

De illustraties op de omslag:

*Voorzijde: Assyrische christelijke kinderen in Nineveh, Noord-Irak (Foto: A. Tunc).
Achterzijde: In het christelijke Familie Centrum van Caritas Irak wordt een kind met een verstandelijke beperking begeleid door een therapeut. (Foto: Caritas Irak).*

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

